

Czy te oczy mogą kłamać? O sygnałach kłamstwa i możliwości ich rozpoznawania

Klaudia Kozak

*Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki
e-mail: k.kozak.304@studms.ug.edu.pl*

Tutor: dr Dorota Godlewska-Werner

Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Psychologii

Słowa kluczowe: kłamstwo, mikromimika, błąd Otella

Chcesz wiedzieć kiedy ktoś Cię okłamuje? Czy wszyscy są wobec Ciebie uczciwi? Z pewnością nie uzyskasz tych informacji z tego artykułu. Pomoże Ci on jednak odkryć prawidłowości rządzące kłamstwem i udowodni, że nigdy nie możemy być pewni, czy ktoś kłamie.

Kłamstwo co to takiego?

Możemy wyróżnić dwa rodzaje kłamstwa, polegające na podawaniu nieprawdziwych informacji tzw. fałszowanie oraz ukrywanie, czyli nie podawanie pewnych części informacji. Ukrywanie jest prostsze, gdyż nie trzeba specjalnie się do niego przygotowywać. Poza tym jest pasywne, a nie aktywne. Dodatkowo ukrywanie budzi mniejsze poczucie winy niż fałszowanie, podajemy, wszakże prawdziwe informacje pomijając pewne elementy (Ekman, 2012). Być może to okłamany powinien domyślić się i dopowiedzieć sobie resztę? To przecież nie nasza wina, że nie mówimy wszystkiego, jak w sprawozdaniu. Kłamstwo nie jest emocją, a działaniem. Nie wykryjemy go więc bezpośrednio poprzez mimikę, a poprzez dogłębną analizę i powiązanie

jej z sytuacją (Widacki i in., 2012). Kłamstwo budzi w nas negatywne doznania, kłamiąc staramy się je ukryć wkładając „maski” innych emocji. Ze względu na to, że uśmiech jest przeciwieństwem wszystkich negatywnych emocji, najczęstszą techniką ukrywania kłamstwa jest właśnie ten grymas. Jest to wręcz naturalna reakcja. Zwróćmy uwagę, że często przyłapujemy dzieci na kłamstwie dzięki temu, że nie potrafią powstrzymać się od śmiechu. Używamy tej ekspresji również dlatego, że jest ona najprostszą do wzbudzenia dowolnego. Niuansów zdradzających kłamstwo jest wiele. Może to być brak spójności w opowiedanej przez kłamcę historii lub fatalne udawanie innych emocji niż w istocie występują, tę technikę zdradzają objawy fizjologiczne i mikromimika. Jednym z najciekawszych przypadków jest często przywoływana przez Paula Ekmana, badacza emocji, historia Marii. Była ona kobietą w średnim wieku po próbie samobójczej. Ze względu na stwierdzenie przez lekarzy i psychologów poprawy stanu psychicznego pacjentka mogła starać się o przepustkę do domu. Maria wyznała lekarzowi, że czuje się dużo lepiej, a ten zgodził się na wydanie jej przepustki, jednak zanim to nastąpiło pacjentka przyznała się do

ciągłych myśli samobójczych. Ekman wraz z zespołem analizował film z tej wizyty, spędził nad tym setki godzin. Dopiero po odtworzeniu filmu w zwolnionym tempie dostrzegł grymas rozpaczony w momencie, gdy padło pytanie o plany na przyszłość pacjentki. Na tej podstawie znaleziono więcej tych wyrazów twarzy, a co ciekawe, każdy z nich był szybko maskowany przy użyciu uśmiechu. Czasem w trakcie konwersacji Maria w subtelny sposób, niemal niezauważalny, wzruszała ramionami, nie był to cały gest, lecz jego fragment. Podsumowując można zauważyć, że rozpoznanie kłamstwa odbywa się przez wykrycie sprzeczności pomiędzy komunikatami werbalnymi i niewerbalnymi (Ekman, 2012). Jak widać w przytoczonej historii kłamstwo bywa subtelne i miewa różne oznaki u każdego z nas, nie ma jego uniwersalnych sposobów ekspresji, są natomiast te częstsze, jak np. uśmiech i rzadsze, jak np. wzruszanie ramionami.

Trochę o ekspresjach mimicznych

Ekspresje mimiczne, możemy podzielić na: mikroekspresje, częściowe ekspresje oraz nieznaczące ekspresje. Skupimy się na tych pierwszych, gdyż są one uniwersalne, analiza pozostałych może być mylna, ponieważ powodują one tylko częściową reakcję na naszych twarzach. Mikroekspresje są w stanie zdradzić nasze emocje pod warunkiem, że obserwator będzie nad wyraz uważny. Czas ich trwania to zaledwie ułamek sekundy, jednak w tym czasie aktywują się wszystkie mięśnie twarzy odpowiedzialne za daną emocję. Oznacza to, że w tak krótkim czasie wszyscy przyjmujemy podręcznikową, uniwersalną „maskę” danej emocji. Należy dodać, że owszem mikroekspresje są uniwersalne, jednak same emocje w powiązaniu z sytuacją już nie (Laszczak, 2015). Jak głosi teoria Lazarusa (za: Stre lau, 2000) fizyczne reakcje na bodziec poprzedza analiza poznawcza danej sytu-

acji. Wyobraźmy sobie, że przez park idą dwie koleżanki, a na ich drodze pojawia się ogromny pies. Jedna z nich posiada podobnego psa w domu, a druga została pogryziona przez psa w dzieciństwie. Czy na twarzach obu koleżanek pojawi się ta sama emocja? Logika nakazuje sądzić, że nie. Oczywiście jest to dość oczywisty przykład, ma on na celu ukazać różnicę w naszym postrzeganiu rzeczywistości, a co za tym idzie przeżywania różnych emocji w identycznych sytuacjach.

Kiedy podejrzewać kłamstwo?

Badania nad uśmiechem wskazują, że za tą mimowolną reakcją np. w czasie oglądania komedii, odpowiedzialny jest układ pozapiramidowy, a za wymuszenie uśmiechu układ piramidowy, w skrócie ten kontrolujący ruchy dowolne. Ponieważ układ pozapiramidowy działa automatycznie, w większości przypadków nasza mimowolna mimika „zlewa” się z dowolną, tworząc nietypowy wyraz twarzy, jak uśmiech podczas strachu. Ratunkiem w wykrywaniu kłamstwa jest to, że stłumione ekspresje trwają dłużej, przez co ich przerwanie jest wyraźniejsze. Należy jednak pamiętać, że oznaki te są bardzo indywidualne i nie zawsze oznaczają kłamstwo. Profesjonalistom takim jak policjanci często towarzyszy tak zwany błąd Otella (Ekman, 2012). Jest to uznanie osoby niewinnej za winną, ponieważ jest ona tak zestresowana samym przesłuchaniem lub tym, że to co powie zostanie uznane za kłamstwo, że wywołuje to u podejrzanego reakcję stresową. Możliwe jest jednak wymienienie najczęstszych niewerbalnych oznak kłamstwa, jednak kolejny raz należy podkreślić, że nie są one uniwersalne i mogą być one mylnie interpretowane. Można zaliczyć do nich: zakrywanie jakiejś części ciała, zabawa odzieżą lub biżuterią, odwracanie wzroku, asymetria w mimice twarzy, zmiana tonu głosu, zbyt długie pauzy lub szybsze mówienie, tyrada

czy jąkanie się. Jednak nawet laik w tym zakresie zgodzi się, że są to również typowe objawy stresu. Należy więc pamiętać, aby brać pod uwagę więcej aspektów niż same niewerbalne sygnały rozmówcy (Horzyk, online).

Czy badanie wariograficzne jest nadal metodą wykrywania kłamstwa?

Ze względu na dużą zawodność tej metody sądy powoli przestają załączać wyniki badań wariograficznych do materiału dowodowego. Nie ma uniwersalnej reakcja fizjologicznej, która jednoznacznie może wskazać kłamstwo (Lilienfeld i in., 2011). Istnieje zatem dość duże prawdopodobieństwo popełnienia błędu Otella i w tym przypadku. Wystarczy, że badany będzie obawiał się, że jego szczerą wypowiedź zostanie zinterpretowana jako kłamstwo (Ekman, 2012). Należy również dodać, że istnieje już wiele sposobów na oszukanie "wykrywacza kłamstw", jak gryzienie się w język przy pytaniach kontrolnych, co zwiększa pobudzenie fizjologiczne lub odejmowanie dużych liczb w pamięci, kiedy mamy zamiar skłamać. Można także wspomóc się farmakologicznie, a to wszystko sprawia, że tam metoda przyłapania kłamcy powoli odchodzi w zapomnienie (Lilienfeld i in., 2011).

Podsumowując, nigdy nie możemy być pewni kłamstwa. Nie jest to jedno zachowanie, a suma nakładających się na siebie subtelnych i indywidualnych elementów. Oczywiście nie są więc „zwierciadłem” kłamstwa, a jego wykrycie wymaga umiejętności syntezy różnego rodzaju reakcji fizjologicznych, mimicznych i werbalnych.

Literatura:

- Ekman, P., 2012. *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Strelau, J., 2000. *Psychologia podręcznik akademicki*, tom 2, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Lilienfeld, S., Lynn, S.J., Ruscio, J., Beyerstein, L., 2011. *50 wielkich mitów psychologii popularnej*, Warszawa, Wydawnictwo CiS.
- Widacki, J., Mirska, N., Wrońska, M., 2012. Werbalne i niewerbalne symptomy kłamstwa w oczach policjantów oraz psychologów. *Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego*, 7, 19-30.
- Laszczak B., 2015. Umiejętność deszyfracji mimiki twarzy- studium przypadku. *Internetowy przegląd prawniczy TBSP UJ*, 5, 63-115.
- Horzyk, A., *Kłamstwo i jego wykrywanie* [on-line] <https://home.agh.edu.pl/~horzyk/lectures/pniz/ahdydpnizwykl8.html>, (dostęp: 22.05.2022)

Notka o Autorce

Klaudia Kozak - studentka III roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej oraz II roku psychologii w Gdańsku. Głównym zainteresowaniem autorki są zachowania nieprzystosowawcze oraz to, co je wywołuje.